

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, LIPANJ 1956. GODIŠTE IV.

AKCENTUACIJA NA NAŠOJ RADIO-STANICI

Ljudevit Jonke

U posljednje vrijeme dosta se često čuju tužbe na jezik zagrebačke Radio-stanice. U Zagrebu se jezičnim stručnjacima često događa, da ih i najdobronamjerniji ljudi pitaju s ogorčenjem: »A šta velite za jezik Radio-stanice? Strašno! Sad već ne znamo ni govoriti! Odakle su samo dovukli te akcente?!« Kad se čovjek potanje zainteresira, o čemu se radi, tada sazna, da se slušaoci zagrebačkog radija tuže na pretjeranu upotrebu tuđih riječi, na nepoznate fraze, ali najvećma ipak na »sasvim neobičan akcent, koji se u novije vrijeme čuje od zagrebačkih spikera«.

»Takve akcente mi nikada ne ćemo govoriti«, tužio mi se nekoliko puta jedan docent Tehničkog fakulteta u Zagrebu. »Kao da nas sve želite pose-ljačiti! Ta valjda nešto vrijedi i naš gradski govor, govor intelektualnih krugova! Čini mi se, da jezični savjetnici zagrebačke Radio-stanice pretje-raše u svojem stručnom revnovanju, u stvaranju teorije radi teorije. Ta tko uopće tako i govori, osim seljakâ!« No iz daljeg razgovora lako sam razabrao, da je glavna tužba upućena na adresu akcenata *Jugoslâvija, regû-lâtor, kondûktêr, asistent, fâmîlija, histôrija, âlûzija, dèbatnî, u govòru, u slučâju, na kamènu, debâtîrâmo, zâ djecu, nîz vodu, zâ dûšu, bèz mâjkê, izmeđû brâćè* i sl. Po mišljenju takvih kritičara te bi riječi trebalo govoriti s ovakvim akcentima: *Jugoslâvija, regulâtor, konduktêr, asistènt, famîlija, histôrija, alûzija, debâtnî, u gðvoru, u slûčâju, na kâmenu, debatîrâmo, za djècu, niz vòdu, za dûšu, bez mâjkê, između brâćè* i sl. »Tako smo uostalom uvijek dosada govorili, pa je bilo dobro, a sad odjednom ne valja. Zašto Radio-stanica uopće uvodi takve novotarije?« No dobro je još, dok tako prigovaraju ljudi, koji na problem gledaju samo s jezičnoga gledišta. Nije dakle neprimliko, ni kada dr. Ivan Brabec u »Kulturi« br. 18 od 3. II. 1956.

ustaje protiv akcenata *na kamènu, bez dinàrā, nāvrijeme* i zalaže se za akcente *na kāmènu (nà kamènu), bez dīnārā, navrijème*. On u takvim akcentima vidi težak teret i za školu i za kazalište i za kulturu našega govornog jezika uopće, jer u tome osjeća arhaizam, koji se povampirio, pošto je uskrnuo iz mrtvih. No mnogo je gore, što neki u tome ne gledaju samo jezični, nego i politički problem, kao što potvrđuju pisma nekih slušalaca upućena zagrebačkoj Radio-stanici. Neki čak misle, da se akcentima *ambàsador, kondùktēr, asistent, Jugòslāvija, između braćē* uvode srpski akcenti umjesto hrvatskih *ambasádor, konduktēr, asistènt, Jugoslāvija, između bràćē*. Problem je dakle zamršeniji, nego što se u prvi mah čini, ali je, začudo, ipak sasvim jednostavan. Zbog važnosti dakle toga problema potrebno je i u »Jeziku« reći o njemu nekoliko riječi.

Najprije bih ipak odgovorio onim prvima, koji se čude takvim neobičnim akcentima. Oni su zaista u svojim govorima čuli samo akcente *rasprâvljāmo, debatīrāmo, Jugoslāvija, asistènt, konduktēr, između bràćē*, ali njihovi govori ili nisu štokavski, nego kajkavski ili čakavski, ili su oni iz područja štokavskoga narječja sa starijom akcentuacijom. No otkako se u prvoj polovini 19. stoljeća razvila nova hrvatska i srpska književnost, ona je za književni jezik odabrala štokavsko narječje s novim akcentima i s novim oblicima. Po toj novoštokavskoj akcentuaciji, kojom govore veliki dijelovi i Hrvata i Srba, brzi (ili kratkosilazni) akcent, kakav je u riječi *bràća*, i silazni (ili dugosilazni) akcent, kakav je u riječi *mājka*, ne može stajati u sredini i na kraju riječi, nego prelazi za jedan slog naprijed, i to kao spori (ili kratkouzlazni), kada dolazi na kratak slog, ili kao uzlazni (dugouzlazni), kada dolazi na dug slog. Tako onda od akcenata u riječima sa starijom akcentuacijom, kao što su *asistènt, debātnī, Jugoslāvija, konduktēr, rasprâvljāmo, regulātor, lopāta, dūša*, u novoštokavskim govorima nastaje *asistent, dēbatnī, Jugòslāvija, kondùktēr, ràsprâvljāmo, regulātor, lōpata, dūša* i sl. A tako se odista i govori po velikim dijelovima Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore. To nije teorija radi teorije, nego govorna praksa na velikom području hrvatskoga ili srpskoga jezika. Kada dakle zagrebačka Radio-stanica uvodi takav akcent, ona se povodi za onim, što je već prije toga bilo uvedeno u kazalištima i zabilježeno u svim našim gramatikama od Karadžića i Antuna Mažuranića do današnjih dana. Slično je i s onim akcentima *bèz mājke, između braćē, nīz vodu, zū dūšu*. To su sve jedinice, koje se izgovaraju s jednim akcentom, i to stoga, što prijedlozi *bez, između, niz, za* i dr. nemaju svoga akcenta, nego se prislanjaju i zajedno izgovaraju s riječju, koja dolazi iza njih. A kad se dakle zajedno izgovaraju takve riječi, onda se i akcent u njima vlada, kao da je na jednoj riječi, pa od veze *bez mājke, između bràćē* mora postati *bèz mājke, između braćē* po gore izloženim pravilima. Ima pri tom samo jedna razlika, što u nekim

određenim slučajevima preneseni akcent nije spori, nego brzi: *niz vodu, zà dūšu*. I to se tako govori na novoštokavskim područjima, te ni to nije teorija radi teorije, nego prenošenje široko rasprostranjenog štokavskog izgovora u književni jezik. A baš u tim novoštokavskim govorima dolazi po zakonitosti, koja je zajednička i drugim slavenskim jezicima, do akcenatskih pojava, kao što su *u govòru, u slučájju, na kamènu*. Prema tome ni to nije književni jezik usvojio bez opravdana razloga: nije naime mogao nešto uzimati iz novoštokavskih, a nešto iz kojih drugih govora. A kad su već novoštokavski govori odabrani za književni jezik, sasvim je logično, da se i škola i kazalište i radio trude da govore književnom akcentuacijom. To su škola i kazalište radili i prije, a radio dakako tek od svojega postanka. No radio sluša svaki dan vrlo mnogo ljudi, pa se nekima čini, kao da je radio uveo te akcente. Tako veli i dr. Brabec u spomenutom članku: »Oni (akcenti) su u knjigama šutjeli preko stotinu godina. Radio ih je digao iz mrtvih.« No nije točno, da su ti akcenti bili mrtvi. Govorio ih je narod, slušali smo ih u kazalištu, učili smo ih u školi, ako nam je učitelj ili profesor pravilno štokavski govorio. Dakako, široki slojevi čuju ih najčešće preko radija, no radio, govoreći književnom akcentuacijom, vrši zapravo vrlo važnu funkciju, privikava naše ljude pravilnom izgovoru i možda jače od škole i kazališta povezuje sve naše krajeve književnim, novoštokavskim izgovorom. U tome je njegova uloga vrlo značajna i potrebno je, da je vrši što točnije i što značajnije.

I još samo nešto, što bi trebalo reći onim prvim kritičarima: da se Zagreb i njegova Radio-stanica nalazi u kraju s novoštokavskom akcentuacijom, takvih prigovora s njegova područja ne bi bilo. A o razlici između gradskog i seoskog stanovništva u tim pitanjima na području novoštokavske akcentuacije također se ne bi moglo govoriti. Većina dakle tih prvih prigovora potječe iz neupućenosti onih ljudi, koji u svojoj rodnoj kući nisu upoznali pravilnu novoštokavsku akcentuaciju. Njihovi su se učitelji i profesori mučili, da uklone iz njihova govora i pisma različne dijalekatske osobine glasovnog, morfološkog i sintaktičkog tipa, tako da su u području akcenta uspjeli da im dadu tek ono najosnovnije.

No reći će tko god, da je sve to jamačno poznato i Ivanu Brabcu, pa se on ipak protivi nekima od tih akcenata. Tko pažljivo pročita njegov spomenuti članak, on se buni protiv akcenata *na kamènu, bez dinárā, u oblaku, nāvrijeme*, a možda i protiv *ambàsādora*. On misli, da je razvoj našega akcenta nadmašio takve akcente, pa ih stoga treba smatrati zastarjelima. No za to ne daje nikakvih dokaza, osim što se poziva na gradski govorni jezik. Treba ipak spomenuti, da riječ *dinar* ima dvostruke akcente: *dinar, dinára* i *dīnār, dīnāra*, što znači, da može biti i u književnom jeziku onakav akcent, kakav on želi. A za prilošku vezu *nāvrijeme* nalazimo potvrda na svima

stranama.¹ A kako i narodni govori obiluju potvrđama za akcente *na kamènu* i *u oblaku*, sasvim je neopravdana njegova tvrdnja: »Ali zajednica ne razumije, zašto je to mišljenje usvojeno na radio-stanicama i u kazalištima.« Ne može se nešto napustiti, dok se ne dokaže, da je zastarjelo. Ako se pak pokaže, da je zastarjelo, može se promijeniti samo dogovorom stručnjaka, a ne pojedinačnom akcijom. A obrazloženje, da je nešto teško, ovdje ne znači mnogo: ako je nešto teško onima, koji tako ne govore, onda je promjena također teška onima, koji tako govore. U svakom pak književnom jeziku ima elemenata, koji zahtijevaju napor i učenje. No ako bismo se prebrzo povodili za promjenama u akcentima na nekome području, mi bismo u Jugoslaviji, gdje imamo nekoliko značajnih književnih središta, vrlo brzo došli do nekoliko obrazaca književnoga izgovora. Novoštokavska akcentuacija sjedinjuje i Beograd i Zagreb i Sarajevo i Titograd, i zasada se samo na njezinu temelju može postići jedinstven književni izgovor. To dakako ne znači, ako na čitavom tome području, ili bar na zapadnom i istočnom, dođe do kakve značajne akcenatske promjene, da je dogovorom stručnjaka ne treba usvojiti. U doba, kad se ne radi samo zajednički pravopis, nego i rječnik hrvatskosrpskoga jezika, sigurno se ne će naši leksikografski stručnjaci oglušiti o zdrave, pravilne i proširene akcenatske pojave današnjega vremena. Stoga je pogrešna Brabčeva formulacija, da se neki akcenti »nameću zajednici«. Baš je suprotno točno: zajednica nameće akcente leksikografima i gramatičarima, a oni samo štite ono, što je za zajednicu najprobitačnije. Brabec je premise postavio izvrnuto, pa su mu i zaključci izvrnuti.

I napokon, što da se rekne onima, koji akcente *ambasador*, *asistent*, *Jugoslāvija*, *histōrija*, *famīlija* drže hrvatskima, a akcente *ambāsādor*, *asistent*, *Jugòslāvija*, *hìstōrija*, *fāmīlija* srpskima? Ništa drugo, nego da im je nepoznato činjenično stanje na terenu i u književnom govoru. I kod Hrvata i kod Srba ima krajeva s novoštokavskom akcentuacijom i krajeva sa starijom štokavskom akcentuacijom. I jedno i drugo dakle živi i kod Hrvata i kod Srba. A za novoštokavsku akcentuaciju kao književnu opredijelili su se hrvatski i srpski književni i naučni stručnjaci već u doba narodnoga prepорода u 19. stoljeću. Samo nažalost i kod Hrvata i kod Srba kultura govornoga jezika još je uvijek na niskome stupnju, pa mnogi intelektualci, i hrvatski i srpski, još nisu usvojili književnu novoštokavsku akcentuaciju. Škole nam u tom pogledu još podbacuju, naši učenici još uvijek dobivaju samo oskudna teoretska znanja o akcentima i često su svjedoci dosta problematična izgovora i po osnovnim i po srednjim školama. Odatle i kod naših intelektualaca često sasvim pogrešna shvaćanja o našem akcenatskom sistemu, odatle brojni diletantizmi i zablude, no sve nas to obvezuje, da pitanjima pravilna knji-

¹ Usporedi: M. Stojković: Vrijeme ili vrijeme? *Jezik* I, 2, 45-49, i S. Ivšić: Oko naše ortoepije, *Jezik* I, 3, 69-72.

ževnog izgovora posvećujemo sve veću pažnju. Tu u prvom redu treba da pomogne škola, a zatim kazalište i osobito radio. Radio zasada vrši svoju ulogu vrlo djelotvorno i vrlo korisno, pod vodstvom školovanih lingvista, pa to treba s priznanjem istaći. Ne može se tvrditi, da je svaki akcent, koji se čuje s Radio-stanice, ujedno i pravilan, no za tekstove, koje čitaju spikeri, može se reći da su dobro čitani. Da se uoči kvaliteta spikerova čitanja, dovoljno je poslušati na radiju razgovor s kakvim stručnjakom, koji sam govori svoj tekst s obiljem akcenatskih provincijalizama i dijalektizama. Dakako, ustrajnim radom i spikeri mogu još usavršiti svoj izgovor. No za ono, što su i dosad postigli, zaslužuju više pohvale nego kritike. A ono, što se danas mnogima čini neobično, za kratko vrijeme bit će i obično i usvojeno.

Sve je to bilo potrebno reći, da bi se stižalo neopravdano neraspoloženje i da bi naši ljudi s razumijevanjem pratili nastojanja oko što pravilnijeg književnog izgovora. To dakako ne znači, da se u svakoj zgodi mora govoriti samo s pravilnom novoštokavskom akcentuacijom, no u kazalištima, na radio-stanicama, u školama, na javnim predavanjima i nastupima to je zaista potrebno. Treba se samo sjetiti, kako je prije nekoliko godina zagrebačkoj izvedbi Eshilova »Agamemnona« baš novoštokavska akcentuacija dala poseban čar upravo svojim muzikalnim obilježjem. Ne valja smetnuti s uma ni to, kakvo veliko poetsko bogatstvo i raznolike mogućnosti pruža ta akcentuacija našim pjesnicima. Književni se jezik ne može u svemu povoditi za govornim jezikom, on ima svoju posebnu svrhu i posebna prava. Stoga su svi oni, kojima je stalo do ljepote hrvatskoga književnog jezika, dužni da brane njegovu uravnoteženost, pravilnost i skladnost, iako je, nažalost, kod nas kadšto popularnije pisati protiv njegovih gramatičkih, pravopisnih i akcenatskih norma nego braniti ih. No to su ipak samo prolazne pojave.

JESU LI GRAMATIKA I LOGIKA DOISTA DUŠMANI POEZIJE?

(Uz članak Rikarda Simeona: »Jezik i poezija« — Jezik III, 129 i d.)

Zdenko Škreb

Najdublji i najpotpuniji sud o funkciji jezika, sažet u jednoj rečenici, izrekao je čuveni gradački romanist Hugo Schuchardt: »Nužda je rodila jezik, a do savršenstva ga je dovela umjetnost.«¹ Taj sud svakako sadržava u sebi naziranje, da od polazne točke jezika, njegove praktične upotrebe, do njegova savršenstva u pjesničkom jeziku postoji čitav niz prelaznih stupnjeva. Štoviše, danas je opće poznata i opće priznata činjenica, da i

¹ Aus der Not geboren, gipfelt die Sprache in der Kunst — Schuchardt-Brevier, Halle, ² 1928., str. 265.